

NOWA PRZESTRZEŃ ZAMIESZKIWANIA Koncepty, struktury i strategie

A NEW SPACE OF LIVING Concepts, structures and strategies

Wstęp

Nie jest przypadkiem, że słowa „żyć” i „mieszkać” używają sobie nawzajem znaczeń.¹ Obdarzają nimi przestrzeń, nadając jej różnorode wartości, wymiary, kształty i treści. Dzięki nim nabiera ona dramaturgii, w której napięcia i konflikty towarzyszą spotkaniom cywilizacji z przyrodą ożywioną. Różnorodność środowiska mieszkaniowego to jeszcze jeden z argumentów przemawiających za tym, aby miasto traktować jak żywy organizm, jednak wzorce kulturowe i towarzysząca im technika skazują człowieka na poszukiwanie coraz to nowych trybów rozwiązywania przestrzennych konfliktów i formuł porządkowania przestrzeni miejskiej. Niestety, zbyt często dowodzą one ignorancji wobec przestrzeni ekologicznej. Bywa, że regulacje stają się źródłem kolejnych konfliktów i tak napędza się swoista spirala syzyfowych wysiłków. Można je nazwać dostrajaniem koncepcji ładu przestrzennego do zmieniających się warunków środowiska przyrodniczego, kulturowego, społeczno-ekonomicznego i technologicznego. Wydaje się, że dyskusja nad równoważeniem środowiska mieszkaniowego czy – jak kto woli – harmonizowaniem przestrzeni zamieszkiwania wymaga takiej perspektywy.

Metropolizacja, suburbanizacja i temu podobne procesy zachodzące w skali globalnej² sprawiają, że przestrzeni zamieszkiwania doświadczamy za pośrednictwem coraz bardziej złożonych, nieczytelnych³ i trudnych do zinterpretowania form materii, struktur urbanistycznych i procesów strukturotwórczych. W rezultacie pojawiają się nowe koncepty filozoficzne przestrzeni i metody planistyczne regulowania zmian w jej urzędowaniu. Zauważenie tej zależności nie jest bynajmniej odkryciem, jednak świadomość konsekwencji, jakie ona niesie dla warsztatu urbanistycznego, jest już mniej powszechna. Dotyczy to także – a może przede wszystkim – polityki wobec przestrzeni zamieszkiwania, czy jak kto woli, środowiska mieszkaniowego. Tendencjom do jego polaryzacji i fragmentacji przeciwdziałać ma wdrażanie regionalnej i lokalnej polityki spójności, ale scalanie „rozbitych kawałków” przestrzeni metropolitalnej w logicznie spójną całość wymaga również integrowania i koordynowania strategii urbanistycznych różnych podmiotów gospodarujących w ramach tych bliżej nieokreślonych struktur.

Introduction

It is not a coincidence that the verb “to live” has a double meaning.¹ It fills the space with various values, dimensions, shapes and messages. The space gathers dramatic tension where conflicts accompany the civilization’s encounters with animate nature. The diversity of the housing environment is another argument for treating a city as a living organism although cultural patterns and technology order man to a search for newer and newer methods of solving spatial conflicts and formulas of tidying up an urban space. Unfortunately, they show ignorance towards the ecological space too often. Sometimes regulations become the source of other conflicts which drive a peculiar spiral of Sisyphian toil. They might be called the tuning of the conceptions of spatial order to the changing conditions of the natural, cultural, social, economic and technological environment. It seems that the discussion on sustaining the housing environment or harmonizing the space of living needs such a perspective.

Metropolization, suburbanization and similar processes in the global scale² make us experience the space of living by means of more and more complex and unreadable³ forms of matter, urban structures and creative processes which are difficult to interpret. As a result, there are some new philosophical concepts of space and planning methods of regulating changes in its development. Even though noticing this dependence is not a discovery, the consciousness of consequences it brings for the urban profession is less common. It also – or perhaps first of all – concerns policies towards the space of living or the housing environment. Tendencies to polarize and fragmentize it are supposed to be opposed by the introduction of a regional and local policy of cohesion but the integration of the “broken pieces” of a metropolitan space into a logically united whole also requires integrating and coordinating the urban strategies of various entities working within those vague structures.

The message of this text are three observations:

- New structures and forms of residence, or urban life, require a new conception of a space, new manners of interpreting, recording it and regulating changes inside it.
- Relationships between urban structures and strategies justify an attitude to the space of living from the perspective I call strategic urbanism.
- This perspective may lead to the discovery of some new, more effective and rational modes of steering changes in the space of liv-

Przesłaniem tego tekstu są trzy obserwacje:

- Nowe struktury i formy zamieszkiwania czy życia miejskiego wymagają nowej koncepcji przestrzeni, nowych sposobów jej interpretowania, zapisywania i regulowania zmian w niej zachodzących.
- Związki pomiędzy strukturami i strategiami urbanistycznymi uzasadniają spojrzenie na przestrzeń zamieszkiwania z perspektywy, którą określam mianem urbanistyki strategicznej.
- Perspektywa ta może prowadzić do odkrywania nowych, bardziej skutecznych i racjonalnych trybów sterowania zmianami w przestrzeni zamieszkiwania, co z kolei warunkuje realność efektywnego prowadzenia zrównoważonej polityki przestrzennej wobec środowiska mieszkaniowego.

Uwagi te dotyczą różnych skal systemu osadniczego. Tu skupiam się na problemach środowiska mieszkaniowego w polityce lokalnej z wyraźnym odniesieniem do skali metropolitalnej.

Przestrzeń a nowa struktura urbanistycznej rzeczywistości

Przestrzeń jest podstawową kategorią, przy pomocy której wyjaśniamy strukturę rzeczywistości, ale można spojrzeć na to odwrotnie, interpretując przestrzeń przez pryzmat relacji strukturalnych. Zdanie to nabiera szczególnego znaczenia dla tak elementarnych doświadczeń życiowych jak zamieszkiwanie. W ślad za Heideggerem Hanna Buczyńska-Garewicz⁴ zwraca uwagę, że: „*Zamieszkiwanie to sposób bycia i jako takie stanowi temat filozofii. Tematyzacja przestrzeni jako problem zamieszkiwania nie jest więc psychologizacją, lecz próbą włączenia subiektywnej relatywności jako czynnika konstytutywnego w wytwarzaniu przestrzenności świata. Przestrzenność jest relacją bycia, łączącą człowieka z miejscem*”.⁵

Wypada więc zapytać: jak nowa przestrzeń urbanistyczna i kształtujące ją mechanizmy strukturotwórcze wpływają na te miejsca, które tworzą środowisko mieszkaniowe? Tak postawione pytanie usprawiedliwia odniesienie się do conceptów przestrzeni oferowanych przez współczesną naukę i filozofię oraz ograniczeń, jakie myśli teoretycznej nakłada praktyka oddziaływania na kształt przestrzeni urbanistycznej.

Filozofia, nauka i sztuka dostarczają interesujących przykładów wskazujących, jak wielokierunkowo przebiegają zmiany w poglądach na istotę przestrzeni. Wśród tej różnorodności ujęć zaznaczają się jednak wyraźnie dwa nurty: „klasyczny”, w którym przeważa pojęcie przestrzeni absolutnej i „nowoczesny”, traktujący przestrzeń raczej jako relacje, które mogą posiadać cechy przypadkowych zdarzeń, doświadczeń bądź uporządkowanych struktur organicznych, technicznych czy architektonicznych wraz z odpowiadający im odwzorowaniami matematyczno-fizycznymi, kartograficznymi i geoinformatycznymi.

Traktuję przestrzeń jako swoistą kompozycję złożoną ze struktur rzeczywistości fizycznej, organiczno-egzystencjalnej i wirtualnej. Takie objaśnianie przestrzeni przesuwają akcent definiowania na pojęcie struktury. Wg. „Oksfordzkiego słownika filozoficznego” struktura to „*wewnętrzne uporządkowanie elementów pewnej całości np.: struktura kryształu, społeczna, teorii naukowej, organizmu itd.*”⁶ T. Zipser wyróżnia następujące „poziomy rozumienia struktury”: 1) *Przestrzenne rozmieszczenie elementów*, 2) *Sieć stałych powiązań między elementami*, 3) *Sposób wzajemnego uzależnienia między elementami*, 4) *Zmiany zachodzące w czasie, a dotyczące wszystkich wymienionych elementów*”.⁷

W tym przypadku interesuje nas struktura urbanistyczna, czyli rodzaj konstrukcji podtrzymującej różne przejawy życia miejskiego w danej przestrzeni.⁸ Tak „strukturalistyczne”⁹ spojrzenie na przestrzeń miejską może się wydawać nie-modne w czasach zdominowanych przez teorie akcentujące nieokreśloność, niepewność i przypadkowość, jednak w urbanistyce podejście strukturalne jest nadal uprawnione – zwłaszcza jeśli pojmujemy ją jako naukę i sztukę zajmują-

ing which conditions the reality of an effective sustainable spatial policy towards a housing environment.

These remarks concern various scales of the settlement system. Here, I concentrate on the problems of the housing environment in a local policy with a clear reference to the metropolitan scale.

A space versus a new structure of urban reality

A space is the basic category by which we explain the structure of reality but we may look at it reversely, interpreting a space through the prism of structural relations. This sentence takes on a special meaning for such elementary life experiences as living. After Heidegger, Hanna Buczyńska-Garewicz⁴ indicates that “*living is a manner which makes a philosophical topic. Thus, the theme of space as a problem of living is not psychology but an attempt to incorporate subjective relativity as a constitutive factor in the creation of the spatiality of the world. Spatiality is a relation of being, connecting man to a place.*”⁵

Thus, we ought to ask: how do a new urban space and the structural mechanisms which shape it influence the places that form a housing environment? Such a question justifies reference to the concepts of space offered by contemporary science and philosophy and limitations imposed on the theory by the practice of influencing the shape of an urban space.

Philosophy, science and art give interesting examples which show how diverse changes occur in opinions of the essence of a space. However, this diversity of issues clearly distinguishes two trends: “classical”, with a stronger issue of an absolute space, and “modern”, treating space rather as relationships which may possess some features of accidental events, experiences or tidied organic, technical or architectural structures together with related mathematical, physical, cartographical and geoinformational patterns.

I treat space as a peculiar composition consisting of the structures of physical, organic, existential and virtual reality. Such an explanation of space moves the accent of definition on the issue of a structure. According to “Oksfordzki słownik filozoficzny”, a structure is “*the internal arrangement of elements of a given whole, e.g. the structure of crystal, social structure, the structure of a scientific theory, the structure of an organism etc.*”⁶ T. Zipser

cą się „architekturą miasta” lub – jak kto woli – „architektoniką przestrzeni życia miejskiego”. Współczesne myślenie o przestrzeni nie podważa przydatności pojęcia „struktura”, lecz nadaje mu szersze znaczenie i być może wyraźniej niż w modernizmie akcentuje współzależności między jej wymiarami naturalnymi i estetycznymi. Przypominając o nich spotkania międzykulturowe, zwłaszcza z estetyką japońską.

Budowanie dobrego miasta to także formowanie jego materii w celu ulepszenia urbanistycznej struktury. W procesie tym rolę kompozycyjnego spoiwa pełnią także idee. Ważne jest również zachowywanie indywidualnych różnic w sposobie traktowania materii miejskiej: jego tkanki społecznej, przyrodniczej i technicznej. Tworzywo to podlega swoistej samoorganizacji za pomocą sieci powiązań materialnych i przepływów energii (system transportu, infrastruktura techniczna), a także kontaktów i transakcji społeczno-gospodarczych wraz z odpowiadającą im infrastrukturą informacyjną. Innymi słowy, przestrzeń urbanistyczna to struktura obiektów materialnych, przepływów energetyczno-informacyjnych, kontaktów i transakcji oraz jej otoczenie (środowisko) niezbędne dla podtrzymywania życia miejskiego w całej złożoności jego relacji z różnorodnymi formami życia biologicznego, społecznego, kulturalnego i ekonomicznego. Zależności te tworzą coraz bardziej skomplikowany układ wzajemnie powiązanych czynników, które bynajmniej nie łatwo ująć spójnym systemem wyjaśniającym złożoność strukturotwórczych procesów.

Interpretując przestrzeń zamieszkiwania w kontekście nowej struktury urbanistycznej, należałoby przyjąć odpowiednią formułę typologiczną. Zasada podziału powinna być na tyle prosta, aby można ją było względnie łatwo stosować w różnych „sytuacjach problemowych”, z jakimi mamy do czynienia w strategiach urbanistycznych. Trzymając się podejścia „klasycznego”, wyróżniam trzy podstawowe układy materialnego tworzywa przestrzeni zamieszkiwania: – „szkielet urbanistyczny”, – „miejsca węzłowe”, – tkanka miejska.

Do układów tych można odnosić strategie i polityki urbanistyczne. W tym przypadku komentarz dotyczy mechanizmów kryzysu i rewitalizacji śródmiejskiej przestrzeni¹⁰ zamieszkiwania, które to procesy odgrywają coraz większą rolę w kształtowaniu i równoważeniu środowiska mieszkaniowego. W kontekście fałowych teorii struktury przestrzennej miasta¹¹ równoważenie środowiska mieszkaniowego to także równoważenie „sił odśrodkowych” – działających ku suburbium – z „siłami dośrodkowymi”, które zgodnie z prawem koncentracji i mechanizmami renty gruntowej mają sprzyjać „powrotowi do miasta”.

„Szkielet urbanistyczny” jest tworzywem spajającym tkanki i komórki materii urbanistycznej. To sieć ulic, „zielonych korytarzy”, powiązań funkcjonalnych i przestrzeni publicznych, cennych przyrodniczo przestrzeni otwartych, niebędących publicznymi, a także układ kierunków najbardziej charakterystycznych dla kompozycji przestrzennej danego miasta. Cechy geometryczne tego układu należą do najsilniejszych nośników „kodu genetycznego miasta”.

„Miejsca węzłowe” to ważne artykulacje formy urbanistycznej, centra miejskie, dzielnicowe i osiedlowe, jednym słowem skupiska materii i aktywności, które mogą budować logikę policentryczności struktury miejskiej, bądź przyczyniać się – jak to ma miejsce w przypadku niejednego hipermarketu – do jej deformacji. Te „węzły materii urbanistycznej” są również punktami strategicznymi w jej rewitalizacji. Jeśli przyjąć, że pod pewnymi względami działania w sferze rewitalizacji podobne są do „akupunktury”, to dla programów rewitalizacji urbanistycznej decyzjami strategicznymi jest wybór takich miejsc, w których „wbicie igły” – czy jak kto woli – „mobilizujący zastrzyk” nowej energii – wywoła pozytywny efekt zewnętrzny. Zgodnie z celami takich strategii powinna to być aktywizacja otoczenia niebudząca negatywnych skutków ubocznych. W myśl zasad „rewi-

distinguishes the following “levels of understanding a structure”: “1) *The spatial placement of objects*, 2) *A network of constant connections between elements*, 3) *A manner of mutual dependence between elements*, 4) *Changes occurring in time and concerning all the elements.*”⁷

In this case, we are interested in an urban structure, i.e. a kind of construction supporting various symptoms of urban life in a given space.⁸ Such a “structural”⁹ approach to an urban space may seem unfashionable in times dominated by theories emphasizing vagueness, uncertainty and casualness. In urbanism, however, the structural approach is still valid, especially if we treat it as a science and an art dealing with “the architecture of a city” or “the architectonics of the space of urban life”. Contemporary thinking of space does not challenge the usefulness of the term “structure” but gives it a broader meaning and – perhaps more clearly than in modernism – emphasizes interdependences between its natural and aesthetic dimensions. Intercultural meetings, especially with the Japanese aesthetics, remind us of them.

Building a good city also means forming its matter in order to improve the urban structure. Ideas play the role of a compositional link in this process, too. It is important to retain individual differences in the manner of treating the urban matter: its social, natural and technical tissue. This substance is self-organized by means of a network of material connections and energy flows (a system of transport, technical infrastructure) as well as social and economic contacts and transactions together with related infrastructure of information. In other words, an urban space is the structure of material objects, flows of energy and information, contacts and transactions and its surroundings (the environment) necessary for supporting urban life in all its relations with diverse forms of biological, social, cultural and economic life. These dependences create a more and more complicated arrangement of interrelated factors which do not easily come under a cohesive system explaining the complexity of structural processes.

Interpreting a space of living in the context of a new urban structure, we should accept a suitable typological formula. The principle of division ought to be relatively simple and used in various “problematic situations” we encounter in urban strategies. Sticking to the “classical” approach, I distinguish three basic arrangements of the material of a space of living:

talizacji ostrożnej”, zwanej inaczej „delikatną”, efekty te nie powinny prowadzić do nadmiernych uszkodzeń tkanki. Analiza zjawisk kryzysowych w obszarach śródmiejskich i odpowiadających im działań w zakresie rewitalizacji wskazuje, że jednym z najważniejszych źródeł procesów degradacji śródmieść była degeneracja powiązań komunikacyjnych. Doprowadziło to do spadku atrakcyjności centrum miasta, a w konsekwencji do „obumierania” otaczającej go tkanki. Mając pokątną porcję doświadczeń zebranych w wyniku trwających ponad pół wieku eksperymentów na polu odnowy miejskiej, możemy już powiedzieć więcej. Źródłem kryzysu śródmiejskiej przestrzeni zamieszkiwania są dzisiaj także: obumieranie jego przestrzeni ekologicznej oraz degradacja tkanki społecznej.

Podstawowym tworzywem tkanki miejskiej jest tkanka mieszkaniowa. Jej różnorodność świadczy o „stanie zdrowia organizmu miejskiego” i jego tożsamości. Podobnie jak geometria układu, morfologia tkanki miejskiej należy do najważniejszych wyznaczników tożsamości miejskiej materii, dlatego radykalne strategie urbanistyczne polegające na całkowitej wymianie „chorej tkanki” (*Sanierung, urban renewal*) to praktyka, od której odchodzi się w coraz większej ilości miast europejskich. Jak pisze J. Gyurkovich: „*Specyficzne cechy przestrzeni miejskiej – bogactwo i różnorodność uformowań środowiska przestrzennego tworzącego scenografię dla codziennego życia – to istotne powody, poza ofertą pracy, dla których chcemy mieszkać w mieście. Jakość życia w mieście zależy od harmonijnego kształtowania wszystkich elementów tworzących miejskie środowisko*”.¹² Z tego ważnego zdania wynika dobitnie, że jakość środowiska mieszkaniowego jest uzależniona od cech struktury miasta. Ujmując rzecz ogólniej, można przyjąć, że jakość środowiska mieszkaniowego jest funkcją racjonalności struktury urbanistycznej. W dalszych partiach tego tekstu zamierzam wykazać, że w zależności tej istotna rola powinna przypadać strategiom i politykom urbanistycznym, co prowadzi mnie w stronę tzw. urbanistyki strategicznej, czyli takiej filozofii projektowania i planowania miasta, która uzależnia racjonalność efektów strukturalnych¹³ od umiejętności koordynowania i integrowania różnych strategii urbanistycznych. Jest to szczególnie istotne dla prowadzenia polityki przestrzennej w warunkach liberalizowania gospodarki, czyli w środowisku „miasta liberalnego” – miasta, którego struktura poddawana jest coraz silniejszej presji mechanizmów samoorganizacji, chociaż nie oznacza to bynajmniej, że jego gospodarze nie posiadają instrumentów sterowania. Wręcz przeciwnie, w mieście liberalnym przestrzeń zamieszkiwania podlega również oddziaływaniu polityki lokalnej, tylko że jej instrumentarium i metody prowadzenia dostosowane są do nowych uwarunkowań gry strategicznej.

Strategie i polityki kształtujące środowisko mieszkaniowe miasta liberalnego

W strukturze miasta liberalnego tkanka mieszkaniowa „tkana jest” z projektów, których „fizyczność” powstaje w drodze skomplikowanych procesów decyzyjnych. Prowadzą one do zmiany modelu racjonalności w urbanistyce i architekturze miasta. W dobie liberalizmu projektowanie miasta

– “the urban framework”,
– “the key places”,
– the urban tissue.

We may refer some urban strategies and policies to these arrangements. In this case, the commentary concerns the mechanisms of the crisis and the revitalization of the central space¹⁰ of living which play a very important role in shaping and sustaining the housing environment. In the context of the wave theories of the spatial structure of a city,¹¹ sustaining the housing environment also means balancing “the centrifugal forces” – operating towards the suburbs – with “the centripetal forces” which should be conducive to “the return to the city” according to the law of concentration and the mechanisms of ground income.

“The urban framework” is a material joining the tissues and cells of the urban matter. It is a network of streets, “green corridors”, functional connections and public spaces, naturally valuable open non-public spaces as well as the layout of directions most characteristic of the spatial composition of a given city. The geometric features of this layout rank among the strongest carriers of “the genetic code of a city”.

“The key places” are important articulations of an urban form, the centres of cities, districts and estates, clusters of matter and activity which may build the logic of the polycentric urban structure or contribute – as it happens in the case of many malls – to its deformation. These “keys of urban matter” are also strategic points in its revitalization. If we assume that some actions in the sphere of revitalization are similar to “acupuncture”, the programmes of urban revitalization should choose places where an “injection” or a “shot in the arm” will give a positive external effect. According to the objectives of such strategies, it should be the activation of the surroundings which does not produce any negative side effects. According to the principles of “careful – or delicate – revitalization”, the effects should not lead to any excessive damage of the tissue. An analysis of crisis phenomena in the city centres and the related activities in revitalization indicates that one of the most serious sources of the processes of the degradation of the city centres was the degeneration of the transport connections. It led to a decrease in the attractiveness of the city centre and the “decay” of the surrounding tissue. Having a significant number of experiences gathered within more than fifty years of experiments in the field of urban renewal, we may say more. These days, the source of the crisis of the central space of living is the decay of its ecological space and the degradation of the social tissue, too.

The basic material of the urban tissue is the residential tissue. Its diversity proves “the state of the health of an urban organism” and its identity. Similarly to the geometry of a layout, the morphology of the urban tissue ranks among the most important indicators of the identity of the urban matter, therefore radical urban strategies consisting in a total exchange of an “ill tissue” (*Sanierung, urban renewal*) is a practice abandoned in more and more European cities. As J. Gyurkovich writes, “*characteristic features of an urban space – the richness and diversity of the forms of a spatial environment making the set design for everyday life – are significant causes, besides an employment offer, for living in a city. The quality of life in a city depends on the harmonious shaping of all the elements forming an urban environment*.”¹² This important sentence shows that the quality of the housing environment depends on the structure of a city. More generally speaking, the quality of the housing environment is a function of the rationality of an urban structure. In the further parts of this text, I am going to prove that

staje się swoistą „grą na projekty, o projekty i między projektami” – interakcją między ideami i konceptami inwestycji publicznych i inwestorów indywidualnych, ich architektów i całego zaplecza ekonomicznego, finansowego, technologicznego i politycznego. W grze tej zaciera się jeszcze do niedawna czytelny obraz prawnych i politycznych mechanizmów decydowania. Podobnie zamazuje się nadrzędna idea „projektu miejskiego” pojmowanego jako całościowy kształt przyszłej struktury urbanistycznej – zapis wizji jej rozwoju. Do tego „nadrzędnego projektu” (*master planu*) można było odnosić poszczególne projekty architektoniczne, co umożliwiało logiczną koordynację działań i dawało sensowną podstawę merytoryczną decyzjom formalno-prawnym stosowanym w zarządzaniu zmianami w przestrzeni miejskiej. Erozja tej materialnej bazy decyzji administracyjnych i lokalnej legislacji sprawia, że regulacje przestrzenne skupiają się przede wszystkim na kwestiach proceduralnych. Urbanieści i architekci szukać muszą nowych trybów rozwiązywania konfliktów przestrzennych. Sprzeczności te stają się źródłem konfliktu między urbanistyką i architekturą, a napięcia między tymi dwiema kategoriami projektowania nabierają cech podstawowego problemu architektury miasta – sztuki zajmującej się racjonalnym układaniem urbanistycznej materii. W tej sytuacji proponuję, aby z większą uwagą przyjrzeć się relacjom między elementami strukturalnymi przestrzeni zamieszkiwania a strategiami urbanistycznymi. To z kolei uzasadnia spojrzenie na przestrzeń zamieszkiwania z perspektywy „urbanistyki strategicznej”.

Strategia urbanistyczna to myślenie o działaniach ukierunkowanych na osiągnięcie celów zmieniających rzeczywistość miejską w dłuższej perspektywie czasu. Jej niezbędnym uzupełnieniem są „strategie” pojmowane jako umiejętność osiągnięcia celów operacyjnych związanych z wdrażaniem przedsięwzięć urbanistycznych zapisanych w strategii długofalowej.¹⁴

„Urbanistyką strategiczną” nazywam podejście do projektowania i planowania miasta, które traktuje strukturalne aspekty formy urbanistycznej jako ważny element strategii rozwoju. W ujęciu tym kładę akcent na:

- Strategiczne elementy struktury przestrzennej miasta;
- Strategiczne powiązania strukturalne;
- Zbyt często lekceważony związek między racjonalnością struktury przestrzennej miasta i formy urbanistycznej a strategiami miejskimi;
- Związek między polityką przestrzenną a strategiami różnych podmiotów gospodarujących w przestrzeni;
- Integrowanie i harmonizowanie różnych, selektywnych strategii urbanistycznych celem podtrzymywania rozwoju i równowagi strukturalnej.

Proponowane podejście oznacza, że miejską strategię rozwoju możemy uznać jako racjonalną, pod warunkiem że uwzględnia interpretację logiki struktury urbanistycznej i strukturalnych efektów działań. Takie założenie teoretyczne zawiera trzy z pozoru oczywiste postulaty:

- Strukturę przestrzenną miasta/obszaru metropolitalnego powinno cechować uporządkowanie, które można nazwać strukturalną logiką formy urbanistycznej.

a significant role should go to urban strategies and policies which leads me towards so-called strategic urbanism – a philosophy of designing and planning a city which makes the rationality of structural effects¹³ dependant on an ability to coordinate and integrate various urban strategies. It is especially important for running a spatial policy in the conditions of liberalizing the economy, that is in the environment of a “liberal city” – a city whose structure is more and more pressed by the mechanisms of self-organization even though it does not mean that its hosts lack steering instruments. Quite the contrary, the space of living in a liberal city is also subject to the influence of a local policy but its instruments and methods of conduct are adjusted to the new conditions of a strategic game.

Strategies and policies shaping the housing environment of a liberal city

In the structure of a liberal city, the housing tissue is “weaved” from designs whose “physicality” comes into being thanks to some complicated decision-making processes. They lead to a change in the model of rationality in the urbanism and architecture of a city. In the age of liberalism, designing a city is becoming a peculiar “game in designs, for designs and between designs” – an interaction between ideas and concepts of public investments and individual investors, their architects and the whole economic, financial, technological and political base. In this game, the image of the legal and political mechanisms of deciding is beginning to blur. The same happens to the superior idea of an “urban design” understood as the holistic shape of the future urban structure – a record of the vision of its development. This “master plan” could include individual architectural designs which allowed for the logical coordination of activities and gave a reasonable basis for formal and legal decisions used in the management of changes in an urban space. The erosion of this material basis of administrative decisions and the local legislation makes spatial regulations concentrate on the procedural questions. City planners and architects have to search for some new methods of solving spatial conflicts. These contradictions are becoming the source of a conflict between urbanism and architecture, while tensions between these two categories of design gather the features of the basic problem of the architecture of a city – an art dealing with the rational arrangement of the urban matter. In this situation, I suggest paying more attention to the relations between the structural elements of the space of living and urban strategies. It validates looking at the space of living from the perspective of “strategic urbanism”.

Urban strategy means thinking about activities guided at reaching objectives changing urban reality in a longer perspective of time. Its necessary complementation are “strategies” understood as an ability to gain operational aims related to the introduction of urban enterprises recorded in a long-term strategy.¹⁴

In my opinion, “strategic urbanism” is an approach to the designing and planning of a city which treats the structural aspects of an urban form as an important element of the strategy of development. I put emphasis on:

- The strategic elements of the spatial structure of a city;
- Strategic structural connections;
- A neglected relationship between the rationality of the spatial structure of a city, an urban form and urban strategies;
- A relationship between a spatial policy and the strategies of various entities working in a space;
- Integrating and harmonizing various, selective urban strategies in

- Logikę tą daje się zinterpretować w postaci zasad.
- Strategie urbanistyczne powinny być w miarę spójne z tymi zasadami.

Rozróżniam dwa podejścia do strategicznego procesu decyzyjnego. W pierwszym jest to procedura uporządkowana według „głównego scenariusza” zapisanego w dokumentach planistycznych. W podejściu drugim strategia urbanistyczna to przede wszystkim zderzenie odmiennych strategii różnych podmiotów, czyli swoista „gra urbanistyczna”, w której droga do celów polityki przestrzennej prowadzi przez domeny innych polityk miejskich, a także żmudne procedury dochodzenia do kompromisu między sektorem publicznym i prywatnym.

Strategie urbanistyczne wobec środowiska mieszkaniowego można podzielić na strategię „selektywną” i „zintegrowaną”. Pierwsze dotyczą poszczególnych podmiotów gospodarujących w przestrzeni zamieszkiwania, drugie odpowiadają polityce przestrzennej sektora publicznego i wynikającym stąd związkom z przedsięwzięciami sektora prywatnego. W tej grupie mieszczą się także strategie towarzyszące projektom prywatno-publicznym.

Przykładem strategii selektywnych są między innymi: lokalizacyjne i marketingowe strategie deweloperów, strategie inwestorów indywidualnych, strategie infrastrukturalne czy wreszcie strategie architektoniczno-urbanistyczne firm projektowych i biur planistycznych.

W obecnej fazie rozwoju gospodarki rynkowej zasadniczy wpływ na formy budownictwa i jakość środowiska mieszkaniowego mają lokalizacyjne i marketingowe strategie firm deweloperskich. Trudno wskazać ogólne prawidłowości w zachowaniach tych przedsiębiorstw i ocenić jednoznacznie ich wpływ na przestrzeń zamieszkiwania. Pomimo panującego tu zróżnicowania, można jednak zaryzykować hipotezę, że „dojrzewanie rynku deweloperskiego” wpłynie korzystnie na jakość środowiska mieszkaniowego. Może to znacząco poprawić sytuację na suburbiach. Wśród sił napędzających proces suburbanizacji nadal główną rolę odgrywają zachowania indywidualnych inwestorów decydujących się na budowanie domu mieszkalnego w strefie podmiejskiej. W grupie tej znajdują się zarówno mieszkańcy urbanizujących się terenów wiejskich, jak i rodziny migrujące z miasta i podejmujące wysiłek budowy nowego domu bez pośrednictwa firm deweloperskich. Pomimo wszelkich trudności z tym związanych, jest to wciąż ważny segment rynku mieszkaniowego i – co równie istotne – znacząca okoliczność polityki przestrzennej w sferze mieszkalnictwa. Jak pisze M. Kowicki, „*Wiejski azyl*”, w którym pragną się schronić mieszkańcy urbanizowanego świata posiada rozmaite postacie architektoniczne. Są to np. nowe, wolno stojące domy w otoczeniu ogrodowym (niekiedy wielkie rezydencje wśród zieleni parkowej) albo domy wiejskie (nierazko zabytkowe) adaptowane dla potrzeb nowych lokatorów lub wreszcie zespoły mniej lub bardziej zwartej zabudowy jednorodzinnej coraz częściej projektowanej i realizowanej kompleksowo”.¹⁵

Szansę porządkowania środowiska mieszkaniowego zależą w znacznej mierze od ukierunkowania działań infrastrukturalnych sektora publicznego, prywatnego i przedsięwzięć publiczno-prywatnych w tym zakresie. Mówiąc inaczej, w porządkowaniu przestrzeni zamieszkiwania ważny udział przypada strategiom infrastrukturalnym. Globalna tendencja do prywatyzowania usług publicznych w sferze infrastruktury sprawia, że strategie rozwoju przedsiębiorstw prywatnych świadczących te usługi będą coraz ważniejszym czynnikiem oddziaływania na zagospodarowanie przestrzenne, a co za tym idzie, strategie te poważniej niż dotąd należy uwzględnić w formułowaniu przestrzennej polityki mieszkaniowej państwa – i to zarówno na szczeblu regionalnym, jak i lokalnym. W strategiach tych priorytetem stają się działania energooszczędne. Będą one pobudzane zarówno przez mechanizmy rynkowe, jak i proekologiczną politykę regionalną.

order to sustain development and the structural balance.

The proposed approach means that we can treat an urban strategy of development as rational provided it allows for an interpretation of the logic of an urban structure and the structural effects of actions. Such a theoretical assumption includes three, seemingly obvious, postulates:

- The spatial structure of a city/metropolitan area should be characterized by order which may be called the structural logic of an urban form.
- The logic can be interpreted in the form of principles.
- Urban strategies should be cohesive with the principles.

I distinguish two approaches to the strategic decision-making process. The former includes a procedure tidied up according to “the main scenario” recorded in planning documents. In the latter, an urban strategy is a clash of different strategies of various entities – an “urban game” where the way to the objectives of a spatial policy leads through the domains of other urban policies as well as difficult procedures of compromise between the public and private sector.

Urban strategies towards the housing environment can be divided into “selective” and “integrated”. The first strategies concern individual entities working in the space of living, the second ones respond to the spatial policy of the public sector and the resulting relations with the enterprises of the private sector. This group also includes strategies accompanying private and public projects.

Selective strategies may be exemplified by the locational and marketing strategies of developers, the strategies of individual investors, infrastructural strategies or – last but not least – the architectural and urban strategies of designing firms and planning offices.

In the present phase of the development of market economy, the forms of construction and the quality of the housing environment are strongly influenced by the locational and marketing strategies of developers. It is not easy to specify the general rules in the behaviours of these companies and unambiguously assess their impact on the space of living. However, despite the diversification, we can probably venture a hypothesis that “the maturation of the developers’ market” will influence the quality of the housing environment posi-

Wśród strategii urbanistycznych mających związek z przestrzenią zamieszkiwania i zasługujących na miano zintegrowanych wymieniłem należy działania publiczne lub publiczno-prywatne podporządkowane zasadom równoważenia rozwoju. W myśl ustawowych zapisów rozwój zrównoważony to „*taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym w celu równoważenia szans dostępu do środowiska poszczególnych społeczeństw lub ich obywateli – zarówno współczesnego, jak i przyszłych pokoleń – następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych z zachowaniem zasad równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych.*”¹⁶ W definicji tej, zgodnie z powszechnie przyjętą wykładnią pojęcia *sustainable development*, podkreśla się cztery wymiary polityki równoważenia rozwoju: polityczny, gospodarczy, społeczny i przyrodniczy.

W tym miejscu warto także zwrócić uwagę na kolejne aspekty tej doktryny, a mianowicie:

- Kulturowy – idea ta dotyczy także wartości kulturowych, a ściślej – harmonizowania systemu wartości, co należy do podstawowych funkcji kultury;
- Technologiczny – jako że urzeczywistnianie idei równoważenia rozwoju wymaga rozwiązań technicznych/technologicznych, a dotyczy przede wszystkim rozwiązań energooszczędnych;
- Prawny – bowiem doktrynę *sustainable development* można traktować jako jeszcze jedną interpretację idei sprawiedliwości społecznej – także międzypokoleniowej (idea równych szans w dostępie do zasobów), a jej wdrażanie wymaga doskonalenia instrumentarium prawnego;
- Filozoficzny – jako że jest to idea zmian dokonujących się w czasie i przestrzeni, a dotyczących zasobów i podmiotów indywidualnych i społecznych, obdarzonych określonymi zdolnościami poznawczymi (epistemologia środowiska) i traktujących kwestie egzystencjalne środowiska zamieszkiwania również w kategoriach ontologicznych, estetycznych i etycznych.

Przyjęcie perspektywy urbanistyki strategicznej upoważnia, aby do wyżej wymienionej listy dodać jeszcze dwa wymiary:

- Strukturalny – akcentujący trwałość, podtrzymywanie i spójność struktur przestrzennych – w tym przypadku struktur środowiska mieszkaniowego;
- Menadżerski – bowiem integrowanie strategii rozwojowych różnych podmiotów gospodarujących w przestrzeni zamieszkiwania ma znaczący wpływ na koncepcje zarządzania strategicznego rozwojem urbanistycznym.

Urbanistyka strategiczna a równoważenia środowiska mieszkaniowego

Na koniec zastanówmy się jeszcze raz nad pytaniem: Na czym polega równoważenie środowiska mieszkaniowego? Odpowiedzi można szukać na kilku poziomach. Tu wymienimy trzy: budowanie teorii, poziom planistyczny i sferę projektowania architektoniczno-urbanistycznego.

Spośród mnogości wątków teoretycznych „zasilających” konceptualnie ideę równoważenia środowiska mieszkaniowego szczególnie obiecującymi wydają się wysiłki, aby **ogarnąć w miarę spójną teorią tzw. kulturowe modele natury, stra-**

tively. It could improve the situation in the suburbs. Among the forces driving the process of suburbanization, the leading part is still played by the behaviours of individual investors deciding to build a residential house in the suburban zone. This group includes both the inhabitants of the urbanizing rural areas and families migrating from a city and constructing a new house without the help from any developers. In spite of all the difficulties, it is still an important segment of the housing market and – which is equally important – a significant circumstance of the spatial policy in housing. As M. Kowicki writes, “*A rural refuge*”, which attracts the residents of the urbanized world, has diverse architectural shapes. They can be new detached houses surrounded by gardens (sometimes large residences among park greenery), country (often historic) houses adapted for the needs of the new residents or complexes of less or more compact single-family buildings, designed and implemented comprehensively.”¹⁵

The chances of tidying up the housing environment depend mainly on the direction of the infrastructural actions of the public and private sector and public and private enterprises in this field. In other words, infrastructural strategies have an important share in tidying up the space of living. Owing to a global tendency to privatize public services in the sphere of infrastructure, the strategies of the development of private companies providing these services will be a more and more important factor of impact on spatial development and, consequently, these strategies will be more seriously taken into consideration in the formulation of the state spatial housing policy – at the regional and local level. Energy-saving activities are becoming a priority in the strategies. They will be stimulated by the market mechanisms as well as an ecological regional policy.

Urban strategies related to the space of living and deserving the name of integrated include public or private activities subordinate to the principles of sustainable development. According to the law, sustainable development is “*social and economic development with a process of integrating political, economic and social activities retaining the principles of natural equilibrium and the durability of the basic natural processes in order to balance the chances of access to the environment for individual societies or their citizens – both the contemporary and the future generations.*”¹⁶ In this definition, according to the commonly accepted understanding of the term sustainable development, four dimensions of the policy are emphasized: political, economic, social and natural.

Here, we should pay attention to some other aspects of this doctrine, namely:

- Cultural – this idea also concerns cultural values, more precisely – harmonizing the system of values which ranks among the basic functions of culture;
- Technological – realizing the idea of sustainable development requires technical/technological solutions and concerns mostly energy-saving solutions;
- Legal – the doctrine of sustainable development can be treated as another interpretation of the idea of social justice, also intergenerational (the idea of equal opportunities in access to resources), whose application requires the perfection of legal instruments;
- Philosophical – it is an idea of changes happening in time and space and concerning individual and social resources and entities, equipped with certain cognitive abilities (the epistemology of the environment) and treating the existential questions of the housing environment in ontological, aesthetical and ethical categories, too.

tegie równoważenia rozwoju w wielowymiarowej przestrzeni urbanistycznej i teorii projektowania architektoniczno-urbanistycznego.¹⁷

W ślad za P. Macnaghtenem i J. Urry¹⁸ A. Baranowski zauważa, że: „*Wizja natury jest wytworem kultury: tak, jak istnieje wiele różnych kultur, tak istnieje wiele kulturowych modeli natury. To nowe podejście zmienia także sposób myślenia o równoważeniu środowiska mieszkaniowego.*”¹⁹ Dalej A. Baranowski, podkreśla, że w równoważeniu chodzi o coś więcej niż „...spełnianie arbitralnie przyjętych wskaźników równoważenia w celu osiągnięcia kolejnych stanów równowagi. Chodzi jednak o coś więcej: zadaniem jest harmonizowanie społecznych, ekonomicznych i ekologicznych celów działań w procesie podtrzymywania równowagi (taki jest właściwy sens terminu sustainability) i reagowania na jej zaburzenia”. W zdaniu tym znajdujemy poparcie dla zaproponowanej tu już wykładni idei równoważenia rozwoju z perspektywy urbanistyki strategicznej. Przeciwnie „harmonizowanie społecznych, ekonomicznych i ekologicznych celów działań” można interpretować jako integrowanie i harmonizowanie różnych, selektywnych strategii urbanistycznych celem podtrzymywania rozwoju i równowagi strukturalnej, a to przyjęto jako charakterystyczny rys urbanistyki strategicznej. Uzasadnienie dla jej wymiaru strukturalnego znajdujemy również w przytaczanym tekście A. Baranowskiego. Czytamy tam, że „*Kształtowanie środowiska mieszkaniowego jest osadzone w strukturze miasta, ale urzeczywistnia się właśnie w miejscu.*”²⁰ Dalej znajdujemy odniesienie do filozoficznych koncepcji miejsca i „przestrzeni przepływów”.²¹ Tym samym na zasadzie kompozycji ronda powracamy do punktu wyjścia naszych rozważań. Powraca myśl, że racjonalne kształtowanie przestrzeni zamieszkiwania wymaga mądrego budowania związków człowieka z „miejscem, stronami i okolicą”.²²

¹ Por. słowo: „live” w jęz. angielskim.

² Ich lista jest długa. Tu można jeszcze wymienić chociażby: rewolucję ICT (information and communication technology), krystalizowanie się nowego społeczeństwa wiedzy, „społeczeństwa otwartego”, „społeczeństwa sieci”, wielokulturowość, polaryzację przestrzeni, „przestrzeń przepływów”, różne przejawy kryzysu ekologicznego itp.

³ Coraz częściej spotyka się tu określenia, które nawiązują do terminologii stosowanej przy „zbiorach rozmytych”.

⁴ Por.: Hanna Buczyńska-Garewicz, *Miejsca, strony, okolice: przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, Towarzystwo Wydawców i Autorów Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków, 2006.

⁵ H. Buczyńska-Garewicz, op. cit. s.14.

⁶ Simon Blackburn, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Wyd. „Książka i Wiedza”, Warszawa, 1997, 2004; s. 379.

⁷ T. Zipser, *Nowa generacja planów zagospodarowania przestrzennego – podstawy metodyczne i techniki wspomagające*, [w:] *II Międzynarodowa Konferencja „Gospodarka przestrzenna Gmin – harmonizowanie interesów publicznych i prywatnych”*, Kraków, 16-17 października 1995.

⁸ Warto w tym miejscu zauważyć, że doktryna, określana u nas jako „równoważenie rozwoju” w istocie odnosi się do jego podtrzymywania (ang.: sustainable development).

⁹ Strukturalizm – ruch intelektualny. „Istotą koncepcji strukturalistycznych jest przekonanie, że zjawiska, które występują w ludzkim życiu, można zrozumieć wyłącznie za pośrednictwem ich wzajemnych związków. Te związki

Accepting the perspective of strategic urbanism allows us to add two more dimensions to the list:

– Structural – emphasizing the durability, sustainability and cohesion of spatial structures – the structures of the housing environment;

– Managerial – integrating the developmental strategies of various entities working in the space of living has a significant impact on the conceptions of the strategic management of the urban development.

Strategic urbanism versus sustainable housing environment

Finally, let us reconsider the question: What does a sustainable housing environment mean? We may search for an answer at several levels. Here, we will list three: the construction of a theory, the planning level and the sphere of architectural and urban design.

Among the great number of theoretical trains conceptually “supplying” the idea of sustainable housing environment, the efforts to **fathom the so-called cultural models of nature, the strategies of sustainable development in a multidimensional urban space and the theory of architectural and urban design with a cohesive theory**¹⁷ seem especially promising.

After P. Macnaghten and J. Urry¹⁸, A. Baranowski notices that “a *vision of nature is a product of culture: there are as many cultural models of nature as various cultures. This new approach also changes the way of thinking about a sustainable housing environment.*”¹⁹ Further on, A. Baranowski emphasizes that sustainability is something more than “...fulfilling some arbitrarily accepted indicators of sustainability in order to reach another state of equilibrium. There is something more: the assignment is to harmonize social, economic and ecological objectives in the process of sustaining balance and reacting to disorders.” This sentence supports the idea of sustainable development from the perspective of strategic urbanism. “*Harmonizing social, economic and ecological objectives*” may be interpreted as integrating and harmonizing various, selective urban strategies in order to sustain development and structural balance which has been accepted as a characteristic trait of strategic urbanism. Its structural dimension is also justified in A. Baranowski’s text: “*Shaping a housing environment is placed in the structure of a city but comes true in a place.*”²⁰ Later, we find a reference to the philosophical conceptions of a place and “the space of flows”.²¹ Thereby, as if in a roundelay, we return to the starting point of our considerations – to the idea that the rational shaping of the space of living requires the smart construction of man’s relationships with “a place, a neighbourhood and the surroundings”.²²

¹ ‘To dwell’ and ‘to exist’.

² The list is long: ICT (information and communication technology) revolution, crystallization of a new knowledge society, „open society”, „net society”, multi-culture, space polarization, „flow space”, various symptoms of an ecological crisis etc.

³ Terms referring to the terminology used with „blurred sets” are often used.

⁴ Cf.: Hanna Buczyńska-Garewicz, *Miejsca, Strony, Okolice: Przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, Towarzystwo Wydawców i Autorów Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków, 2006.

⁵ H. Buczyńska-Garewicz, op. cit. p. 14.

⁶ Simon Blackburn, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, „Książka i Wiedza”, Warsaw, 1997, 2004, p. 379.

⁷ T. Zipser, *Nowa generacja planów zagospodarowania przestrzennego – podstawy metodyczne i techniki wspomagające*, [in:] *II Międzynarodowa Konferencja „Gospodarka przestrzenna gmin – harmonizowanie interesów publicznych i prywatnych”*, Kraków, October 16–17, 1995.

tworzą pewną strukturę, a za lokalną zmiennością zjawisk powierzchniowych kryją się niewzruszone prawa struktury abstrakcyjnej...” (wg: Simon Blackburn, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, Wyd. „Książka i Wiedza”, Warszawa, 1997, 2004; s. 379.

¹⁰ Przegląd strategii rewitalizacji śródmieść przedstawiłem w pracy: *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Wydawnictwa PK, Seria Architektura, Monografia 236, Kraków 1998.

¹¹ Por. Piotr Korcelli, *Teoria rozwoju struktury przestrzennej miast*, KPZK PAN, Studia, Tom XLV, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1974. W powoływanej pracy P. Korcelli proponuje jako „osnowę syntezy” różnych nurtów teoretycznych tzw.: Koncepcję falową. (Op. cit. s. 119-129).

¹² Jacek Gyurkovich, Wstęp do monografii pt. *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, Zeszyt 1-A/2007; s. 5.

¹³ Wśród tych kryteriów racjonalności na szczególną uwagę zasługuje skuteczność w ograniczaniu negatywnych efektów zewnętrznych wywołanych zmianami w zagospodarowaniu przestrzennym.

¹⁴ Uzupełnienie to można nazwać „nurtem strategicznym urbanistyki operacyjnej”.

¹⁵ M. Kowicki, *Mieszkać w mieście wśród wiejskich krajobrazów*, [w:] *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, Zeszyt 1-A/2007; s. 144.

¹⁶ *Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska z 1980 r. z późniejszymi zmianami*. Por. również: J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Warszawa, 2001., s. 323, a także: W. Seruga i G. Skalska, *Zrównoważone inwestycje mieszkaniowe: „Green Growth”, Polityka, realizacje, nauczanie*; Wstęp do monografii pt. *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, Zeszyt 3-A/2007; s. 5

¹⁷ Zarys teorii projektowania zrównoważonego przedstawił A. Baranowski w pracy *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Wyd. Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 1998. Z kolei związki między równoważeniem rozwoju a planowaniem strategicznym struktur regionalnych analizuje T. Parteka w pracy *Planowanie strategiczne w równoważeniu struktur regionalnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000. Wśród pionierów wprowadzania idei równoważenia rozwoju do teorii i praktyki planowania przestrzennego w Polsce wymienić należy przede wszystkim Prof. Jerzego Kołodziejskiego.

¹⁸ Macnaghten P., Urry J., *Alternatywne przyrody*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005. Por. także: *O naturze i kulturze*, pod redakcją Jana Mozrzymsa, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2005. W monografii tej będącej 10. tomem materiałów Interdyscyplinarnego Seminarium Studium Generale na Uniwersytecie Wrocławskim (rok akademicki 2004/2005) znajdzie czytelnik zbiór tekstów, które mogą być inspirującą pożywką dla rozważań na temat współzależności między naturą i kulturą.

¹⁹ A. Baranowski, *Miejsce jako mikrośrodowisko codzienne*, [w:] *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Seria Architektura, Zeszyt 3-A/2007; s. 8.

²⁰ A. Baranowski, op. cit. s. 8.

²¹ Pojęcie to wprowadza do teorii miasta Manuel Castells. Por. M. Castells, *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*, Blackwells, Oxford 1991.

²² Aluzja do tytułu przytaczanej na wstępie książki H. Buczyńskiej-Garewicz, *Miejsca, strony, okolice: przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, op. cit.

⁸ It is worth noticing that the doctrine of sustainable development also refers to balancing it.

⁹ Structuralism – an intellectual movement. „The essence of structural conceptions is a conviction that phenomena which occur in human life can be understood only through their mutual relations. These relations make a structure, while the local changeability of surface phenomena conceal the firm laws of an abstract structure...” (Simon Blackburn, *Oksfordzki słownik filozoficzny*, “Książka i Wiedza”, Warsaw, 1997, 2004, p. 379.

¹⁰ I presented a review of the strategies of revitalizing city centres in: *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, CUT, Architecture, Monograph 236, Kraków 1998.

¹¹ Cf. Piotr Korcelli, *Teoria rozwoju struktury przestrzennej miast*, KPZK PAN, Studies, Volume XLV, PWN, Warsaw, 1974. P. Korcelli suggests a so-called wave conception as „the fabric of synthesis” of various theoretical trends. Op. cit. p. 119–129.

¹² Jacek Gyurkovich, Introduction to monograph *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Cracow University of Technology, Architecture, 1-A/2007, p. 5.

¹³ Efficiency in limiting negative external effects caused by changes in spatial management is especially interesting among the criteria of rationality.

¹⁴ The complementation may be called „a strategic trend of operational urbanism”.

¹⁵ M. Kowicki, *Mieszkać w mieście wśród wiejskich krajobrazów*, [in:] *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Cracow University of Technology, Architecture, 1-A/2007, p. 144.

¹⁶ *The protection and shaping of the environment law of 1980 with further changes*. Cf.: J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Warsaw, 2001, p. 323, W. Seruga and G. Skalska, *Zrównoważone inwestycje mieszkaniowe: „Green Growth”, Polityka, realizacje, nauczanie*; Introduction to monograph *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Cracow University of Technology, Architecture, 3-A/2007, p. 5.

¹⁷ A. Baranowski presented an outline of the theory of sustainable design in *Projektowanie zrównoważone w architekturze*. Gdańsk University of Technology, Gdańsk 1998. T. Parteka analyses relations between sustainable development and the strategic planning of regional structures in *Planowanie strategiczne w równoważeniu struktur regionalnych*, PWN, Warsaw 2000. The leading pioneer of the introduction of the idea of sustainable development to the theory and practice of spatial planning in Poland is Prof. Jerzy Kołodziejski.

¹⁸ Macnaghten P., Urry J., *Alternatywne przyrody*, Scholar, Warsaw 2005. Cf.: *O naturze i kulturze*, ed. Jan Mozrzyms, Wrocław University, Wrocław, 2005. The monograph, being the 10th volume of the materials of the Interdisciplinary Seminar at the Wrocław University (academic year 2004/2005), includes a collection of texts which may be an inspiration for reflections on the interrelations between nature and culture.

¹⁹ A. Baranowski, *Miejsce jako mikrośrodowisko codzienne*, [in:] *Współczesne miejskie środowisko zamieszkania: problemy przestrzenne i funkcjonalne*, Czasopismo Techniczne, Cracow University of Technology, Architecture, 3-A/2007, p. 8.

²⁰ A. Baranowski, op. cit. p. 8.

²¹ Manuel Castells introduces this notion to the theory of a city. Cf. M. Castells, *The Informational City: Information Technology. Economic Restructuring and the Urban-Regional Process*. Blackwells, Oxford 1991.

²² An allusion to the title of a book by H. Buczyńska-Garewicz, *Miejsca, strony, okolice: przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, op. cit., quoted as an introduction.